

הרצל

2000-2001

מדינת היהודים

(Der Judenstaat)

דרך תרומת בפתח שאלת תועדית.

החלטתו של בית דין זה

סיכור בקרקעית.

STUDY, SMITH

1997年8月

המחברת מודה על סיועם של:

התחילת המסע
של איתן
אלהה

שלמה אבינרי

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

שלמה אבינרי

הרצל

גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי

עורך הסדרה: אביעזר רביצקי

המערכת

משה אידל, אברהם גרוסמן, צבי יקותיאל, אניטה שפירא

מרכזת המערכת: מעין אבינרי-רבהון

שלמה אבינרי

הרצל

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

ירושלים

Shlomo Avineri

Herzl

עריכה לשונית: רמה זוטא

עיצוב: מירה קידר

הפקה: יחזקאל חובב

09 / 9 8 7 6 5 4 3

מסת"ב 978-965-227-230-0 ISBN

Catalogue No. 185-553 מספר קטלוגי

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר, תשס"ח

© Copyright by The Zalman Shazar Center, Jerusalem

Printed in Israel, 2007

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או מכני, לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.

סדר ועימוד: מרכז זלמן שזר

לוחות: מכון האופסט שלמה נתן; הדפסה: דפוס גרפית בע"מ, ירושלים

תוכן העניינים

9.....	דברי מבוא
11..... Jeruscholajim	פרק ראשון:
31.....	פרק שני: שברה של האמנציפציה, משברה של אירופה
52.....	פרק שלישי: בודפשט – וינה – פריז
78.....	פרק רביעי: בין רומן ספרותי למעשה פוליטי
103.....	פרק חמישי: מ"שאלת היהודים" ל"מדינת היהודים": חידוש הפרהסיה היהודית
125.....	פרק שישי: האספה המכוננת: קונגרס באזל
144.....	פרק שביעי: "אלטנוילנד": תכנית פעולה, לא אגדה
173.....	פרק שמיני: אל-עריש – קישינב – אוגנדה: בין פאטה מורגנה לאכזריותה של המציאות
209.....	פרק תשיעי: לקראת הסוף: בין רומא לירושלים
221.....	ביבליוגרפיה נבחרת

לעינת, נועה ועידו

לְמָנוֹת כָּל אֶרֶץ שְׂמִצָּאתִי
דוֹמָה כִּי אֵין לֹאֵל יָדַי:
וּרְק אֶת הַנְּכִסְפֹת לֹא
מִצָּאתִי, אֶת מוֹלַדְתִּי!

ריכרד וגנר, **ההולנדי המעופף** (1843)

אִישׁ לֹא חָשַׁב לַחֲפֹשׁ אֶת הָאֶרֶץ הַמּוֹבְטָחַת
בְּמָקוֹם שֶׁשֶׁם הִיא נִמְצָאת –
וְהִיא קְרוּבָה כָּל כֵּךְ:
בְּתוֹךְ עֲצֻמּוֹ פְּנִימָה.

הרצל, **יומן** (יוני 1895)

אין מחסור בביוגרפיות על הרצל, בעברית כבלועזית, אך המכשול הניצב על דרכו של כל מי שמבקש להוסיף כרך נוסף על הכרכים הרבים שנכתבו על הרצל הוא "הרצל": האיקונין, האנדרטה, הדמות הנבואית כמעט, שנדמה כי נחצבה מאותו שיש שמיכאל אנג'לו חצב ממנו את פסל משה. הנה הוא ניצב על מרפסת מלון "שלושת המלכים" בבאזל ומבטו פונה אל נהר הריינוס שלמרגלותיו – אך בבול קרן הקיימת, המוכר לישראלים כה רבים, מתנוסס מול מבטו החודר והמהורהר דווקא מגדל דוד שבירושלים. כיצד ניתן להפוך דמות אגדתית, מיתולוגית כמעט, כזו של הרצל – למציאות של בשר ודם? כיצד ניתן לעשות זאת מבלי ליפול בפח שהיסטוריונים רבים נופלים בו – לכתוב את סיפור חייו מן הסוף אל ההתחלה, דהיינו מתוך ידיעה של סוף הסיפור המעיד על תחילתו? כיצד ניתן לשחרר את האיש מן המיתוס ולהשיב לו את ממדיו האנושיים?

הרצל היה אדם צעיר, רק בן 35, בכניסתו לפעילות ציבורית: ללא מנגנון, ללא כוח פוליטי, מבלי שאיש בחר בו, והוא היה עלול להיכשל בקלות רבה ואיש לא היה זוכר את שמו. אך הוא הצליח, תוך פחות מתשע שנים, להפוך את הפוליטיקה היהודית מיסודה, לצקת תוכן ארגוני ומוסדי ברעיון של שיבת ציון ולהופכו לגורם נוכח – אם כי עדיין חלש – על במת הפוליטיקה הבינלאומית.

ספר זה ינסה להתחקות בעיקר על דרכו הרעיונית וההגותית של הרצל, על לבטיו, על חיפושי הדרך שלו, על הישגיו, על טעויותיו ותהיותיו, על דרך החתחתים שבמהלכה עוצבה דמותו כמנהיגה של תנועה, על כל מה שהביא לכך שבסוף חייו הפכה הציונות למושג רווח לא רק בפה של יהודים רבים, תומכים ומתנגדים, אלא גם נחרתה בתודעת מדינאיה של אירופה. הכוונה אינה לביוגרפיה או לספר בתולדות הדיפלומטיה הציונית, אלא לניסיון להבין כיצד בנה הרצל את עצמו תוך כדי ניסוח מטרות הציונות ותוך כדי בניית התנועה הציונית ומוסדותיה, וכיצד עבר תהליכים מורכבים של שינוי עצמי. בניית התנועה הציונית היא במידה רבה "רומן

חניכה" של הרצל עצמו, כאדם וכמנהיג. קטעי יומנו של הרצל, כ־1,500 עמודים, שימשו אפוא אחד מחומרי הגלם הבסיסיים של הספר, הגם שהיחס אליהם, כאל כל יומן ובייחוד של איש ציבור האמון על כתיבה ספרותית, היה יחס ביקורתי מובן מאליו. עם זאת, כאשר הכותב מגלה ליומנו את ספקותיו ואת חיבוטי נפשו, ניתן לראות בקטעים אלה עדות שאין להתעלם ממנה.

הרצל היה מודע, אולי יותר מאחרים, למשמעותה של הציונות כמהפכה בעולם המושגים והתודעה העצמית היהודית, על רקע תולדות היהודים וההתרחשויות ההיסטוריות באירופה של מוצאי המאה ה־19. על יריעה היסטורית זו טווה את דעותיו והיא תעמוד במרכז הצגת דמותו האינטלקטואלית בספר.

הציטטות בספר מבוססות על התרגומים העבריים הקיימים של כתבי הרצל למיניהם, תוך תיקונים קלים של מה שנראו לי כשיבושים או אי־דיוקים, וכל זאת תוך השוואה מתמדת עם המקור. במקומות אחדים עדכנתי את לשונם של התרגומים העבריים, שאחדים מהם הוכנו לפני עשרות שנים. אני אסיר תודה לידידי ועמיתי פרופ' שמעון זנדבנק על תרגום הקטע מתוך "ההולנדי המעופף", המופיע במוטו לספר.

ברצוני להודות לחברי המערכת של הסדרה ולמרכז זלמן שזר על ההזמנה לכתיבת החיבור; לצבי יקותיאל מנכ"ל מרכז זלמן שזר, למעין אבינר־רבהון מזכירת המערכת, לעורכת הלשונית רמה זוטא, לאלי שקדי שקרא הגהה של הספר, לגרפיקאית מירה קידר, לסדרית אריאלה שקדי וליחזקאל חובב המביא לבית הדפוס.

תודה מיוחדת, כפולה ומכופלת, אני חייב לבת זוגי דבורה, על העידוד הביקורתי שזכיתי לקבל ממנה כאשר עקבה באהבה ובקפידה אחרי כל שלב ושלב בחיבורו של ספר זה.

Jeruscholajim

בסוף חודש אוקטובר 1898 עשתה האנייה הקטנה "רוסיה" את דרכה מאלכסנדריה שבמצרים דרך פורט סעיד ליפו. על סיפונה היו תיאודור הרצל וארבעה חברים אחרים של המשלחת הציונית, שיצאה לירושלים על מנת לפגוש את הקיסר הגרמני וילהלם השני בעת ביקורו בארץ ישראל. הרצל מעיד ביומנו כי חמישה חברי המשלחת נאלצו לחלוק תא צר אחד בבטן האנייה; בגלל החום הרב, החליטו הרצל וחבריו לבלות את הלילה האחרון על הסיפון.

שנתיים קודם לכן היה הרצל עיתונאי וינאי מצליח ומחזאי מצליח פחות, ללא אמביציות פוליטיות וללא בולטות ציבורית מיוחדת. ב־1896 פרסם את הקונטרס "מדינת היהודים", שקרא לפתרון פוליטי־טריטוריאלי לשאלת היהודים, וב־1897 יזם את כינוס הקונגרס בבאזל שהוקמה בו ההסתדרות הציונית; היא שמה לה למטרה להקים בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל, המעוגן במשפט הבינלאומי הפומבי. לקונגרס הייתה תהודה מסוימת בציבור היהודי ובעיתונות הבינלאומית, אך בשנתיים הראשונות לאחר הקמתה לא רשמה ההסתדרות הציונית הישגים מדיניים וציבוריים חשובים; אמנם הרצל ניסה לטוות קשרים עם מדינאי אירופה וראשיה, אך ללא הצלחה מרובה. והנה עתה, פחות מחמישה עשר חודשים לאחר קונגרס באזל, מצוי הרצל בדרכו לירושלים לפגישה פומבית עם אחד המדינאים הבולטים בעולם, הקיסר וילהלם השני, לאחר שכבר נפגש עמו בחשאי בקושטא. בפגישה המקדימה שמע ממנו הרצל דברי תמיכה נלהבים ברעיון הציוני וגם נכונות לאפטרופסות מדינית גרמנית לכך.

לא ייפלא אפוא כי ערב הגעתו לנמל יפו היה הרצל אחוז התרגשות. מעולם לא ביקר בארץ וידעותיו עליה, כעל נושאים יהודיים אחרים, היו מצומצמות; עם זאת, ההתרגשות ניכרת בפרקי היומן שרשם ימים אחדים לאחר מכן:

הים היה שקט להפליא בלילה ובבוקר בהק בשלל צבעים. כשהאיר השחר התחלנו לצפות בחוף היהודי [die jüdische Küste]... ברגשות מעורבים התקרבו אל ארץ

אבותינו. משונה אילו רגשות מעוררת הארץ הצחיחה הזאת בלב רוב האנשים: בלב כוהן הדת הגרמני הזקן מדרום אפריקה, בלב המוז'יק הרוסי מן המחלקה השלישית המצחינה, בלב הערבים הנוסעים עמנו מקושטא, בְּנוֹ הציונים, בלב היהודייה המסכנה מרומניה, הרוצה להגיע אל בתה החולה ב־Jeruscholajim.

כך, Jeruscholajim במקור הגרמני – לא Jerusalem – וזאת מעטו של מי שהיו לו ספקות אם ניתן להחיות את הלשון העברית במדינת היהודים, שכן "מי מאתנו יודע לקנות כרטיס רכבת בלשון זו". עם זאת, להרצל ברורה משמעותה האוניברסלית של ירושלים, הקשורה בזיקות היסטוריות עמוקות לא רק ליהודים אלא גם לאומות העולם ולערבים. אמביוולנטיות זו תלווה את הרצל בכל ימי ביקורו בארץ ובירושלים, ביקור כה טעון ומתוח.

אך כיצד הגיעו הרצל ומשלחתו ליציאה לארץ ישראל כדי לפגוש בה את הקיסר הגרמני? הרי דבר בפעילותה של ההסתדרות הציונית עד כה לא הצביע על פריצת דרך כלשהי אל פסגות הפוליטיקה והדיפלומטיה. אכן, ההזדמנות לבקר בארץ ולפגוש את הקיסר בירושלים הפתיעה את הרצל; למרות שבסופו של דבר הבין שזו הזדמנות מיוחדת במינה, הוא התייחס אליה תחילה בספקנות. הוא אף חשש כי השלטונות התורכים, העשויים להיות מודעים למשמעות המדינית של פגישתו עם הקיסר, עלולים למנוע את עלייתו לחוף ביפו. במשך כל הביקור אף חרד מגירוש אפשרי או ממאסר, ואפילו (וללא ספק, תוך הפרזה עיתונאית ועודף דרמטיזציה) מסכנת התנקשות בחייו.

היזומה לביקורו של הרצל בארץ ולפגישתו עם הקיסר בירושלים יצאה מן השגריר הגרמני בווינה, הרזן פיליפ פון אוילנבורג. באמצעות קשרים שפיתח הרצל עם השגריר, הוא ניסה זמן רב לשכנעו כי ייזום פגישה בינו לבין הקיסר. לאור הקשרים המתהדקים בין גרמניה לתורכיה, בייחוד בעקבות התכניות להארכת קו רכבת המזרח מקושטא אל בגדד – חלק מן התחרות האימפריאלית הגרמנית כנגד בריטניה השולטת בתעלת סואץ – הבין הרצל את חשיבותה של תמיכה מדינית גרמנית, בייחוד לאחר שמגעיו הישירים עם ארמון הסולטן העלו חרס. כשנודע להרצל כי הקיסר עומד לבקר בקושטא בדרכו לירושלים – רשמית כדי לחנוך את כנסיית הגואל הלוותנית בעיר העתיקה – הוא הכפיל את מאמציו. השגריר פון אוילנבורג אף הצליח להפגיש בין הרצל לשר החוץ הגרמני, ברנהרד פון בילוב, בעת ביקורו של האחרון בווינה, והלה שמע ממנו על התכניות הציוניות ועל בקשתו להתקבל אצל הקיסר. נדמה היה להרצל כי פון בילוב האזין לדבריו

באהדה מסוימת – הוא נטה לעתים לפרש נימוסים דיפלומטיים כהסכמה – אך עברו כמה שבועות ומאומה לא קרה.

לפתע, ב־2 באוקטובר, כששהה באמסטרדם לפגישות עם בנקאים ופעילים ציונים סביב רעיונו להקים בנק ציוני, מקבל הרצל הודעה דחופה להתקשר לקונסוליה הגרמנית. בקונסוליה נמסר לו מכתב דחוף שהגיע אליו בדואר הדיפלומטי מאוילנבורג; הרצל פותח את המכתב ונאחז תדהמה: נדמה לו כי לראשונה נשאו מאמציו הדיפלומטיים פרי. השגריר הגרמני בווינה כותב לו כי הקיסר וילהלם השני מוכן, בעת ביקורו בקושטא, להציג בפני הסולטן את הרעיונות הציוניים ולתמוך בהם; הקיסר גם מוכן לקבל עליו את החסות (Protektorat) על המפעל הציוני; ואחרון אחרון, הוא מוכן לפגוש משלחת ציונית בירושלים, ואם יעמוד הרצל בראשה – הוא יוכל בהזדמנות זו להציע בפניו את העמדות הציוניות בפגישה רשמית. בנספח למכתב מצרף פון אוילנבורג את תכנית המסע של הקיסר, כולל תאריכי שהותו בקושטא ובירושלים. הוא מבקש מהרצל לבוא בינתיים בדחיפות לברלין, שם הוא שוהה עתה, כדי לדון במהלכים הבאים. כפי שיתברר להלן, הציג אוילנבורג בפני הרצל תמונת מצב אופטימית מדי, אך זאת עדיין אין הרצל יודע. די לו בינתיים בידיעה כי לראשונה הוא מוזמן להופיע בפני ראש מעצמה, בעלת בריתה הקרובה ביותר של תורכיה שליטת ארץ ישראל, במעמד היסטורי האמור להתקיים בירושלים. עם זאת היה הרצל מודע לסיבוכים האישיים הכרוכים בכך: הרי הוא אדם פרטי, אמנם עורך בכיר של עיתון רב השפעה בווינה, "נוייה פרייה פרסה", אך יהיה עליו לבקש חופשה מיוחדת מבעלי העיתון, שכן הוא "עבד נרצע" (כדבריו ביומנו) והם לא היו דווקא אוהדי העניין הציוני. לעומת זאת מובן שבקשתו של קיסר היא בבחינת צו, מה גם שאוילנבורג כותב לו מפורשות כי "הקיסר יתאכזב אם לא יראני בירושלים".

באותו ערב, בעת סעודה בהאג, מגלה הרצל בסודי סודות לחבריו בוועד הפועל הציוני את תוכן המכתב. בינו לבין עצמו הוא סבור כי העניין עדיין "לא בשל" וכי בעת פגישתו המתוכננת בברלין הוא ינסה לשכנע את אוילנבורג כי מוטב שהקיסר יקבלו לפגישה חשאית בברלין ולא בירושלים. הוא יוצא מיד ללונדון לפגישות נוספות בענייני הבנק הציוני ולאספה רבת משתתפים בווייטצ'פל (ועשרת אלפים איש, לפי רישומו של הרצל ביומנו). הנימה האופטימית של נאומו שנישא שם ושפורסם למחרת בעיתונים יהודיים בלונדון מושפעת, ללא ספק, מרוח התמיכה שנדמה לו כי נושבת אליו מברלין.

בעקבות מכתבו של אוילנבורג, משנה הרצל את תכניותיו: במקום לחזור

גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי היא סדרת חיבורים מונוגרפיים על חייהם וכתביהם של האישים הבולטים בתולדות ישראל בשדה המחשבה, ההלכה והתרבות. החיבורים מתרכזים בשני תחומים: תולדות החיים והסיפור האנושי, תוך הדגשת חשיבותה של האישיות על רקע זמנה ומקומה; והיצירה הספרותית והרוחנית, תוך הדגשת תכניה, תרומתה הייחודית והשפעתה לדורות. החיבורים עוסקים באישים שפעלו למן העת העתיקה ועד המאה העשרים. מטבע הדברים, לא נכללו בסדרה כל גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי אלא דמויות נבחרות, שתרמו תרומה מכרעת לתרבות ישראל וטבעו חותם ניכר לדורות.

מחברי הספרים בסדרה זו הם החוקרים המובהקים בתחומם. עם זאת, הספרים פונים לציבור קוראים רחב ומוגשים בלשון שווה לכל נפש. העורך הראשי של הסדרה הוא פרופ' אביעזר רביצקי וחברי המערכת הם פרופ' משה אידל, פרופ' אברהם גרוסמן, מר צבי יקותיאל ופרופ' אניטה שפירא.

הרצל

התפתחותו הרוחנית והרעיונית של הרצל מתוארת בספר זה על רקע המשבר התרבותי והמדיני העובר על אירופה במוצאי המאה הי"ט, המביא את העיתונאי והמחזאי הווינאי להכיר כבישולן האמנציפציה. משבר כלל-אירופי זה, ולא משפט דרייפוס, הוא שמדברן את הרצל לחפש פתרון מדיני לשאלת היהודים מחוץ לגבולותיה של אירופה. הספר, המתאר את חייו ואת דרכו של הרצל, עוקב אחרי הישגיו בהעלאת הפתרון הציוני על במת המדיניות העולמית, על אף כישלונותיו הדיפלומטיים, ואת הצלחותיו בגיבוש פרהסיה לאומית יהודית בדמות מוסדותיה של התנועה הציונית, שהיו המסד להקמת מדינת ישראל.

0 01850000553 1

דאנאקורד 185-553

מחיר מומלץ לצרכן 63.50 ש"ח

שלמה אבינרי הוא פרופסור בחוג למדע המדינה באוניברסיטה העברית בירושלים. חתן פרס ישראל לשנת תשנ"ו. כיהן כמנכ"ל משרד החוץ. ספריו, העוסקים בחקר מרקס, הגל והרעיון הציוני, תורגמו לשפות רבות.

עיצוב העטיפה: סטודיו מירה קידר

